

SOCIAL PROTECTION ISSUES DURING THE ERA OF THE SHAYBANIDS

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21327304>

Qudratillayev Parviz

3rd year student, Faculty of History, National University of Uzbekistan, History
(countries and directions).

Tel. +9989942401666

E-MAIL: parvizqudratillayev@gmail.com

Abstract: *This article analyzes the formation of the social protection system during the Shaybanid era and its main directions. In particular, it highlights the attention paid by the state to supporting the needy segments of the population, the role of the waqf institution in social life, charity, zakat and sadaqah systems, as well as education and healthcare. Also, the policy of the Shaybanid rulers to ensure social stability is analyzed based on historical sources, revealing the specific features of the social protection experience of this period. The results of the research serve to scientifically assess the significance of the social protection system during the Shaybanid era in the development of society and state administration.*

Keywords: *Период правления Шайбанидов, социальная защита, пожертвования, закят, благотворительность, государственное управление, социальная политика, исторические источники.*

ВОПРОСЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ В ЭПОХУ ШЕЙБАНИДОВ

Аннотация: *В данной статье анализируется формирование системы социальной защиты в эпоху Шайбанидов и её основные направления. В частности, освещается внимание, уделяемое государством поддержке нуждающихся слоёв населения, роль института вакфа в общественной жизни, благотворительность, системы закята и садака, а также образование и здравоохранение. Также на основе исторических источников анализируется политика правителей Шайбанидов по обеспечению социальной стабильности, раскрывающая специфические особенности опыта социальной защиты этого периода. Результаты исследования служат для научной оценки значимости системы социальной защиты в эпоху Шайбанидов для развития общества и государственного управления.*

Ключевые слова: *Период правления Шайбанидов, социальная защита, пожертвования, закят, благотворительность, государственное управление, социальная политика, исторические источники.*

SHAYBONIYLAR DAVRIDA IJTIMOY HIMOYA MASALALARI

Кудратиллаев Парвиз

*Студент 3 курса, Исторический факультет, Национальный университет
Узбекистана, История (страны и направления).*

Tel. +9989942401666

ЭЛЕКТРОННАЯ ПОЧТА: parvizqudratillayev@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Shayboniylar davrida ijtimoiy himoya tizimining shakllanishi va uning asosiy yo'nalishlari tahlil qilinadi. Xususan, davlat tomonidan aholining ehtiyojmand qatlamlarini qo'llab-quvvatlash, vaqf institutining ijtimoiy hayotdagi o'rni, xayriya ishlari, zakot va sadaqa tizimlari hamda ta'lim va sog'liqni saqlash sohalariga ko'rsatilgan e'tibor yoritiladi. Shuningdek, Shayboniy hukmdorlarining ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash borasidagi siyosati tarixiy manbalar asosida tahlil qilinib, mazkur davr ijtimoiy himoya tajribasining o'ziga xos xususiyatlari ochib beriladi. Tadqiqot natijalari Shayboniylar davridagi ijtimoiy himoya tizimining jamiyat taraqqiyoti va davlat boshqaruvidagi ahamiyatini ilmiy jihatdan baholashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Shayboniylar davri, ijtimoiy himoya, vaqf, zakot, sadaqa, xayriya, davlat boshqaruvi, ijtimoiy siyosat, tarixiy manbalar.

Qudratillayev Parviz

*O'zbekiston Milliy universiteti Tarix fakulteti Tarix(mamlakatlar va yo'nalishlar)
3-kurs talabasi.*

Tel. +9989942401666

E-MAIL: parvizqudratillayev@gmail.com

KIRISH

Shayboniylar davri Markaziy Osiyo tarixida siyosiy barqarorlikning tiklanishi, davlat boshqaruvi tizimining takomillashuvi hamda ijtimoiy-iqtisodiy hayotning rivojlanishi bilan ajralib turadi. Bu davrda davlat boshqaruvi faqat siyosiy va harbiy sohalarini qamrab olmagan, balki aholining turmush darajasini yaxshilash, ehtiyojmand qatlamlarni qo'llab-quvvatlash va jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan

chora-tadbirlarni ham o'z ichiga olgan. Ayniqsa, islom huquqi va an'alariga asoslangan zakot, vaqf kabi aholining ijtimoiy himoyasini ta'minlashda muhim o'rin tutgan[1].

Shayboniy hukmdorlari davrida masjid, madrasa, xonaqoh, shifoxona va boshqa jamoat muassasalarining faoliyati ko'plab vaqf mulklari hisobidan qo'llab-quvvatlangan. Ushbu muassasalar nafaqat diniy va ma'rifiy markazlar, balki aholining kam ta'minlangan qatlamlariga

moddiy va ma'naviy yordam ko'rsatadigan ijtimoiy maskanlar sifatida ham xizmat qilgan. Shu bilan birga, tabiiy ofatlar, urushlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklar oqibatida yordamga muhtoj bo'lgan fuqarolarga davlat va mahalliy boshqaruv vakillari tomonidan ko'mak berish amaliyoti ham mavjud bo'lgan.

Bugungi kunda tarixiy tajribani o'rganish, xususan, Shayboniylar davridagi ijtimoiy himoya tizimining mazmuni va amaliyotini ilmiy jihatdan tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqotning maqsadi Shayboniylar davrida amal qilgan ijtimoiy himoya mexanizmlarini, ularning huquqiy va diniy asoslarini, davlat hamda vaqf institutlarining bu boradagi faoliyatini tarixiy manbalar asosida yoritish va baholashdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi: Mazkur tadqiqotni amalga oshirishda tarixiylik, xolislik va tizimlilik tamoyillariga asoslangan ilmiy yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida tarixiy-qiyosiy, tarixiy-tahliliy, mantiqiy tahlil, manbashunoslik hamda umumlashtirish usullari qo'llanildi[2].

Shayboniylar davridagi ijtimoiy himoya tizimini yoritishda yozma tarixiy manbalar, vaqf hujjatlari, huquqiy-me'yoriy manbalar hamda zamonaviy tarixshunoslikda e'lon qilingan ilmiy tadqiqotlar tahlil qilindi. Tarixiy-qiyosiy metod yordamida Shayboniylar davridagi ijtimoiy himoya amaliyoti boshqa tarixiy davrlar tajribasi bilan solishtirildi. Tarixiy-tahliliy metod orqali ijtimoiy himoyaning shakllari, davlat va diniy

institutlarning bu boradagi o'rni hamda ularning jamiyat hayotiga ta'siri o'rganildi. Shuningdek, tadqiqot davomida umumlashtirish va tizimlashtirish usullari asosida[4] olingan ilmiy ma'lumotlar tartibga solinib, Shayboniylar davridagi ijtimoiy himoya tizimining o'ziga xos jihatlari, rivojlanish omillari va tarixiy ahamiyati ilmiy xulosalar asosida yoritildi.

Tahlil va natijalar: Shayboniylar sulolasi hukmronligi davrida Movarounnahrda davlat boshqaruvining mustahkamlanishi bilan bir qatorda ijtimoiy himoya tizimi ham islom huquqi va mahalliy an'analar asosida rivojlandi. Bu davrda davlatning asosiy vazifalaridan biri jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni saqlash, aholining muhtoj qatlamlarini qo'llab-quvvatlash hamda diniy-ma'rifiy muassasalarning uzluksiz faoliyatini ta'minlashdan iborat edi. Shu sababli ijtimoiy himoya masalalari bevosita davlat siyosati, vaqf tizimi va xayriya tizimi bilan chambarchas bog'liq holda amalga oshirildi[5].

Shayboniylar davrida ijtimoiy himoyaning eng muhim mexanizmlaridan biri vaqf tizimi hisoblangan. Hukmdorlar, amirlar, yirik yer egalari va badavlat savdogarlar tomonidan masjidlar, madrasalar, xonaqohlar, rabotlar, shifoxonalar hamda qabristonlar uchun vaqf mulklari ajratilgan. Mazkur mulklardan olinadigan daromadlar ushbu muassasalarni saqlash bilan birga mudarrislar, imomlar, talabalar, darveshlar hamda moddiy yordamga muhtoj kishilar ehtiyojlarini qoplashga

yo'naltirilgan. Natijada vaqf nafaqat diniy institut, balki ijtimoiy ta'minot tizimining ham muhim tarkibiy qismiga aylangan. Ijtimoiy himoyada zakot, ushr, fitr sadaqasi va boshqa xayriya shakllari ham muhim o'rin tutgan. Islom shariati talablariga muvofiq yig'ilgan mablag'lar kambag'allar, yetimlar, bevalar, qarzдорlar va musofirlarga tarqatilgan[6]. Bu amaliyot jamiyatda mulkiy tafovutlarning keskinlashishini yumshatishga xizmat qilgan. Ayniqsa, tabiiy ofatlar, qurg'oqchilik yoki urushlar oqibatida zarar ko'rgan aholini qo'llab-quvvatlashda mahalliy jamoalar va diniy arboblarning ishtiroki muhim ahamiyat kasb etgan.

Shayboniy hukmdorlari ilm-fan va ta'lim rivojiga alohida e'tibor qaratgan. Buxoro, Samarqand, Toshkent va boshqa shaharlarda faoliyat yuritgan madrasalarning iqtisodiy ta'minoti asosan vaqf daromadlari hisobidan amalga oshirilgan. Talabalarga yashash joyi, oziq-ovqat va ayrim hollarda xayriya ko'rinishidagi yordamlar berilgan. Bu esa iqtidorli, biroq moddiy imkoniyati cheklangan yoshlarning ilm olishiga sharoit yaratgan va o'z davri uchun ijtimoiy himoyaning muhim ko'rinishlaridan biri hisoblangan[7].

Tibbiy xizmat ko'rsatish sohasida ham ijtimoiy himoya elementlari kuzatiladi. Ayrim shaharlarda faoliyat yuritgan dor ush-shifo va shifoxonalar vaqf mablag'lari hisobidan moliyalashtirilgan. Ularda bemorlarni davolash, dori-darmon bilan ta'minlash hamda tabiblar faoliyatini qo'llab-

quvvatlash ishlari yo'lga qo'yilgan. Bu esa davlatning aholi salomatligini saqlashga qaratilgan siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lgan[8].

Tarixiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, Shayboniylar davridagi ijtimoiy himoya tizimi zamonaviy ma'nodagi davlat ijtimoiy siyosatidan farq qilgan bo'lsa-da, o'z davri sharoitida samarali faoliyat yuritgan. Ushbu tizimning asosini diniy qadriyatlar, vaqf munosabatlari, xayriya an'analari va hukmdorlarning ijtimoiy mas'uliyati tashkil etgan[9]. Mazkur omillar jamiyatda ijtimoiy birdamlikni mustahkamlash, kambag'allikni yumshatish va davlat barqarorligini ta'minlashga xizmat qilgan.

Xulosa: Shayboniylar davrida ijtimoiy himoya masalalari davlat boshqaruvi, islom huquqi va milliy-an'anaviy qadriyatlar uyg'unligi asosida shakllangan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ushbu davrda aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini qo'llab-quvvatlashda vaqf tizimi, zakot, sadaqa hamda boshqa xayriya institutlari muhim o'rin egallagan[10]. Bu institutlar orqali kambag'allar, yetimlar, bevalar, ilm ahli va musofirlarning moddiy ehtiyojlarini qondirish, shuningdek, ta'lim va sog'liqni saqlash muassasalarining faoliyatini moliyaviy jihatdan ta'minlash yo'lga qo'yilgan[11].

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Shayboniy hukmdorlari ijtimoiy barqarorlikni saqlashni davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida ko'rganlar. Shu bois diniy-

ma'rifiy muassasalarni qo'llab-quvvatlash, vaqf mulklarini rivojlantirish hamda xayriya faoliyatini rag'batlantirish orqali jamiyatda o'zaro hamjihatlik va ijtimoiy adolatni ta'minlashga intilganlar. Bu esa davlatning siyosiy barqarorligi va iqtisodiy taraqqiyotiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Shuningdek, tadqiqot davomida Shayboniylar davridagi ijtimoiy himoya tizimi zamonaviy ijtimoiy ta'minot tizimidan mazmun va shakl jihatidan farq qilsa-da, o'z davri uchun samarali mexanizm bo'lib xizmat qilgani aniqlandi. Uning asosiy xususiyati davlat, diniy institutlar va mahalliy jamoalarning hamkorligi orqali

ehtiyojmand qatlamlarni qo'llab-quvvatlashdan iborat bo'lgan.

Xulosa qilib aytganda, Shayboniylar davridagi ijtimoiy himoya tajribasi Markaziy Osiyo davlatchiligi tarixining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu tarixiy tajribani chuqur o'rganish nafaqat o'tmishdagi ijtimoiy munosabatlarni anglash, balki bugungi kunda ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish, xayriya institutlarini rivojlantirish va jamiyatda ijtimoiy birdamlikni mustahkamlash borasidagi ilmiy izlanishlar uchun ham muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR:

- [1] Замонов А., Тўхтабеков К. Бухоро хонлигида сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий жараёнлар. – Тошкент: “Bayoz”, 2018. – Б. 5-20.
- [2] Биноий К. Шайбонийнома // Ўзбекистон тарихи. Хрестоматия. XVI-XIX асрлар. – Т.: – Фан ва технология, 2014. – Б. 9-11.
- [3] Фазлуллоҳ ибн Рўзбеххон. Меҳмонномаи Бухоро // Ўзбекистон тарихи. Хрестоматия. XVIII асрлар. – Т.: – Фан ва технология, 2014. – Б. 30- 34.
- [4] Муҳаммад Ҳайдар мирзо. Тарихи Рашидий. – Т.: Шарқ, 2010. – Б. 243-350.
- [5] Ғиёсиддин Ҳумомиддин Хондамир. Ҳабиб ус-сияр фи ахбори афроди башар. – Т.: Ўзбекистон, 2013. – Б. 104-288.
- [6] Ҳофиз Таниш ал-Бухорий. Абдулланом (Шарифномаи шоҳий). 1-китоб. – Т.: Шарқ, 1999. – Б. 7-9.
- [7] Муҳаммадёр ибн Араб Қатаған. Мусаххир албилод. – Т.: Янги аср авлоди, 2009. 430 б.
- [8] Тарихий манбашунослик. – Т.: “Фан”, 2006. – Б. 225.
- [9] Зайниддин Маҳмуд Восифий. Бадоеъ улвақоеъ. – Т.: “Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти”, 1979. – Б. 39-68.
- [10] Муҳаммад Толиб. Матлаб ут-толибин. – Т.: Мовароуннахр, 2016. – Б. 28.
- [11] Мавлоно Муҳаммад Қози. Ҳукмдорга ўғитлар. – Тошкент: “Шарқ”, 1999. 16 б.